

Виолета Чачева, Јасминка Фришчиќ, Стојан Мишев

“ЖИВОТ ВО СЕНКА”

Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените
на РМ – ЕСЕ, Скопје, 2007, стр. 196

Првичните импулси, односно првите чекори во откривањето на семејното насилство како општествено зло потив кое треба да се бори и државата а не само поединци или инцидентно вклучени надлежни институции ги направиле, во рамките на невладиниот сектор, невладината организација ЕСЕ уште во самиот почеток од нејзиното формирање. Сериозно пристапувајќи му на семејното насилство како на едно од поголемите општествени зла во нашата држава во 2000 година ЕСЕ го спроведе првото научно финансирано истражување на семејното насилство, насловено како “Темната бројка на семејното насилство во РМ”, во чија реализација учествуваше и научноистражувачки тим од ИСППИ од Скопје. Резултатите од ова истражување го предизвикаа интересот на медиумите, на стручната и на научната јавност во државата, и, речиси на целокупната јавност, бидејќи, според истражувачките резултати што беа презентирани, многу поразително и алармантно делуваше заклучокот, дека секоја четврта жена во нашата држава била жртва на семејно насилство. Веројатно, освен упорноста на ЕСЕ во борбата против семејното насилство, и ова истражување има придонесено проблемот на семејното насилство да се најде на дневниот ред за работа на Собранието на РМ (2004 год.), кога беа усвоени измените, најпрво во Кривичниот законик а потоа и во законот за семејство, со што за прв пат во нашата држава се инкриминира и законски се регулира појавата семејно насилство, опфаќајќи ги сите негови облици- психичко, физичко и сексуално насилство.

Студијата “Живот во сенка” е резултат на второто по ред истражување на семејното насилство во РМ што го спроведе невладината организација ЕСЕ, а во кое учествуваа и научни работници од Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања од Скопје.

Во книгата, освен резултатите од емпирискиот дел од истражувањето, опфатени се и теоретските аспекти на феноменот семејно насилство, законските основи, односно законската рамка во која овој феномен се третира како

општествено негативна појава која, сега веќе, со последните измени и допонувања во Кривичниот законик на РМ има третман на кривично дело. Посебно внимание авторите на студијата обрнале на институционалниот одговор на ова мошне опасна општествено негативна појава преку детална разработка на мерките за нејзиното спречување, сузбивање и на мерките за заштита на жртвите. Содржината на книгата е распоредена во три дела, односно тематски целини и вовед, а секој дел содржи посебни поглавја и потпоглавја во кои се презентирани, како емпириските така и теоретските сознанија што се добиени од истражувањето, а со чија помош се расветлени многу значајни димензии на појавата семејно насилство.

Во првиот дел од студијата презентирани се теоретските концепти за семејното насилство, неговата методолошка поставеност, истражувачките резултати за психичкото, физичкото и сексуалното насилство, при што во истражувањето се земале предвид последниот инцидент, карактеристиките на жртвите на насилство, но исто така анализирани се и ставовите на жените кои не биле жртви на ниту еден вид на семејно насилство. Посебно поглавје авторите посветуваат на патријархалниот систем на вредности како претпоставен ризик за семејно насилство во РМ. На крајот од овој дел е освртот на сознанијата добиени од истражувањето кои имаат посебно значење за креирање на програмата за заштита од семејно насилство. Во делот во кој се презентирани теоретските концепти за семејното насилство, авторите истакнуваат два пристапа: семејното насилство како индивидуална и семејството насилство како општествена појава. Во првиот случај станува збор за психолошкиот пристап со кој насилството во бракот и семејството се третира како индивидуална појава која е резултат на дејствувањето на одредени психолошки и психопатолошки особини на сторителот (насилникот) и на жртвата (жената), како на пример, слабата контрола, неразвиеното его и фрустрациите во детството (кај мажот) и мазохизмот на жртвата (кај жената). При овој пристап се издвојува медицинската теорија, која се занимава со поврзаноста и улогата на алкохолот во насилството во бракот. Притоа се нагасува дека кај приврзаниците на оваа теорија постојат две исполаризирани гледишта: едните сметаат дека алкохолот е причина за насилство во бракот, а другите, пак, дека алкохолот влијае, односно придонесува за насилството, но дека и не може да се смета за негова единствена причина. При вториот пристап, кога семејното насилство се третира како општествена појава, се земаат предвид економската, социолошката, теоријата на еволуцијата, а разгледувањето се заокружува со феминистичкиот пристап, кој се засновува врз критиката на постојните теории. Овој пристап се темели на 4 постулати: 1. Мажите како резултат на доминантната положба имаат непречен пристап до ресурси, што, пак, жената ја става во инфериорна и подредена положба; мегупартнерското насилство може да се предвиди и е составен дел на животот на жената; инфериорната позиција на жените во сите сегменти на општественото живеење, и, феминистичката перспектива е посветена на интересите на жените. Авторите нагласуваат дека

спроведеното истражување не се темели само врз една теорија и дека при неговото конципирање биле земени предвид неколку од споменатите теоретски концепти, а сето тоа во функција на што подобро и посестрано расветлување на семејното насилство.

Во поглавјето “Методолошка поставеност на истражувањето” опфатено е следното: предмет на истражување; метод на истражување; примерок; инструменти кои се користени при истражувањето; техниките на собирање на податоците. анкетирање.

Следува делот во кој се презентирани истражувачките резултати одделно за сите видови на истражуваните насилства: психичкото, физичкото и сексуалното насилство. Врз основа на резултатите добиени од истражувањето, авторите констатираат дека – жените во РМ се изложени на сите три видови семејно насилство: психичко, физичко и сексуално. Сепак, констатираат авторите, најзастапено е психичкото насилство. Имено, 56, 4 % од испитаничките се изјасниле дека лично биле жртви на некој од видовите на психичко насилство. Жртви, пак, на некој од видовите на физичко насилство биле 17, 7 % од испитаничките, а само 10 % од испитаничките се изјасниле дека биле жртви на сексуално насилство. Констатација на авторите е дека семејното насилство се уште е табу тема во нашите простори, особено за жителите на селските средини каде што жените не се подготвени да зборуваат за психичко насилство, бидејќи не го препознаваат, но и поради се уште многу присутната патријархална матрица на уредување на брачните и семејните односи, а исто така факт е дека во селските средини помалку отколку во градските се спроведуваат кампањи, едукација и други форми за сензибилизирање на жените за ова појава.

Највидливиот дел од семејното насилство, според авторите на студијата, е физичкото насилство. Во истражувањето, физичкото насилство било дефинирано како: употреба на физичка сила или, пак, закана дека истата ќе е биде употребена врз жената од страна на нејзиниот брачен (сегашен или поранешен) или вонбрачен партнер или од друг член на нејзиното домаќинство. Во фокусот на истражувањето биле неколку видови на насилство: закана за употреба на физичка сила, фрлал со нешто што можело да ја повреди, зграпчување (туркање), удрил шлаканица, клоцал, гризел, давање/затнување на уста, тепање, удирање со предмети, ја изгорел/попарил, употребил пиштол. Истражувачките резултати покажуваат дека најчести облици на физичкото насилство се шлаканиците (87, 5 %), закани за употреба на физичка сила (70, 1 %), зграпчувањето и туркањето (63, 9 %), а најретко се застапени најтешките облици на насилство – горење или попарување (2, 5 %) и употреба на нож или пиштол (9, 9 %). Битен елемент при истражувањето на физичкото насилство е истражувањето на причините што му претходеле. Според добиените резултати за тоа, како најчеста причина, според самите испитанички – жртви на насилство, е алкохолизмот. Речиси секоја трета жена жртва на насилство изјавила дека на насилството му претходело пијанството на насилникот, втора наведена причина е љубомората на партнерот, а речиси исто толку важна при-

чина се и проблеми со пари. Меѓутоа, прави впечаток сознанието дека дури 11, 3 % од испитаничките што пријавиле насилство не можеле да наведат причина која му претходела на насилството, односно навеле дека немало причина за насилство. Во поглавјето посветено на влијанието на насилството врз жените -жртви, а врз основа на добиените резултати, констатирано е дека најчести последици што ги трпат жените од насилничко однесување се: губењето на самовербата, депресија, несоница, несигурност во себе, страв, одбивање на контакти итн. Посебен акцент авторите ставаат врз влијанието на насилството врз работата, односно работната способност на жртвата. Во врска со овој аспект, секоја четврта жена изјавила дека насилството не влијаело за нарушување на нејзината работна способност; секоја трета жена се пожалила на неспособност за концентрирање, а секоја петта жена дека е неспособна за работа. Практично, две третини од жените – жртви се изјасниле дека имале последици врз работната способност. Неодминлив сегмент при истражувањето на семејното насилство секако претставува односот насилството и децата, бидејќи при постоење на семејно насилство, без исклучок, жртви се и децата – било непосредни или посредни. Истражувачките резултати го покажуваат следното: повеќе од половината (58, 3 %) од жените – жртви изјавиле дека и децата биле присутни на насилството. Меѓутоа, податок што загрижува е дека секоја петта жена изјавила дека насилството било насочено и кон децата, односно децата биле директни жртви на насилство.

Посебно внимание во истражувањето е посветено на профилот на насилникот според возраст, образование, работен статус/ вработеност, невработеност, а според истражувачките резултати возраста и образованието не можат да се доведат во врска со насилството, за разлика од работниот статус кој има влијание врз однесувањето на мажот. Имено, со вработеноста на мажот се намалува насилството, а со невработеноста или сличен вид на таков статус, се зголемува насилството врз жената. Инаку, во улога на насилник на нашите простори најчесто се јавува сопругот (80,9 %)

Сексуалното насилство го претставува третиот конститутивен елемент на семејното насилство. Во истражувањето тоа е дефинирано како: силување, несакан сексуален однос, понижувачки сексуален однос, присила на гледање на порнографски филмови, и подведување. Податоците од истражувањето покажале дека е тоа најмалку застапено (10, 6%). Според истражувачките резултати, доминантен облик на сексуално насилство кај нас (85, 5 %) е несакан сексуален однос, а силувањето учествува со 3, 9 %. Всушност, констатација на истражувачите, изведена врз основа на исказите на испитаничките, е дека физичкото и сексуалното насилство одат заедно.

Поради добивање на поисцрпни сознанија за семејното насилство во нашата држава во истражувањето се испитувани и ставовите на жени што не биле жртви на семејно насилство. Од нив се барани информации за присуството на насилството врз жените, за перципирањето на семејното насилство, нивните ставови кон овој проблем итн. Според резултатите добиени од ова, второ

ниво на истражувањето, општата констатација е дека, семејното насилство е појава која е раширена во нашата држава, но и појава за која не се говори, табу тема (75, 0 %). Запрашани во врска со казнувањето на насилникот, дури 91, 2 % од испитаничките се изјасниле дека сопругот, односно партнерот кој ја тепа својата сопруга/партнерка треба да биде казнет. Меѓутоа, во врска со промената на законската регулатива за семејното насилство, дури две третини од испитаничките се изјасниле дека не знаат за озаконувањето на семејното насилство, што говори за многу ниска информираност. Во врска, пак, со ангажманот на државата во решавањето на проблемите во сферата на семејното насилство, доминира негативната оценка – државата недоволно се ангажира околу жртвите на семејното насилство. Посебно поглавје му е посветено на патријархалниот систем на вредности како претпоставен ризик за семејното насилство во РМ. Имено, општо познато е дека кај нас се уште функционира патријархалната матрица на уредување на односите во бракот и семејството, според која: важно е мажот да и покаже на својата сопруга кој е главен во семејството, добрата сопруга го почитува мислењето на својот сопруг дури и кога не се согласува со него: должност на жената е да води љубов со својот сопруг дури и кога не сака итн. Овде треба да се истакне дека еден од најизненадувачките, односно најразочарувачки резултати во овој сегмент од истражувањето е тоа што висок процент од испитаничките го оправдуваат физичкото казнување на жената поради, на пример, незадоволството на мажот од незавршени домашни работи, не го послушала за нешто, се сомневал во нејзината верност или, пак, му била неверна на сопругот.

Првиот и најголемиот дел од книгата завршува со осврт на сознанијата посебно значајни за креирање на програмата за сузбивање и спречување на семејното насилство.

Во вториот дел од студијата насловен како: ”Институционален одговор на семејното насилство” опфатени се законските решенија, тенденциите и предизвиците на семејното насилство, истражувачките резултати за работата на центрите за социјална работа, на полицијата и на судот. Уште на самиот почеток авторите го нагласуваат фактот дека нормативното уредување на семејното насилство во нашата земја е од понов датум (2004 год.) и дека карактеристика на сегашните решенија е нивната усогласеност со меѓународните стандарди и препораки за ова сфера. Позитивна карактеристика на нашите нормативни решенија, според авторите на студијата, е поврзувањето на двата система – граѓанскоправниот и казненоправниот. Инаку, за семејното насилство во нашето позитивно законодавство постојат две дефиниции. Во Кривичниот законик под семејно насилство се подразбира: малтретирање, грубо навредување, загрозување на сигурноста, телесно повредување, полово или друго психичко или физичко насилство со кое се предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв, спрема брачен другар, родителите или децата, или други лица кои живеат во брачна или вонбрачна заедница или заедничко домаќинство, како и спрема поранешен брачен другар или лица кои

имаат заедничко дете или се наоѓаат во блиски лични односи. Во Законот за семејство, за семејно насилство се смета однесување сторено од едниот брачен другар врз другиот брачен другар, кои живеат или живееле во брачна или вонбрачна заедница или кој било вид на заедница како семејство или ако имаат заедничко дете; меѓу браќа и сестри, полубраќа и полусестри; над дете; над постарите членови на семејството; и над лица – членови на семејството чија деловна способност е делумно или целосно одземена. Истражувачките сознанија презентирани во овој дел од студијата се темелат врз официјалните податоци на центрите за социјална работа, Министерството за внатрешни работи, Основните јавни обвинителства и Основните судови, на центрите за правна помош на ЕСЕ, и ставовите и мислењата на различните професионални структури во однос на семејното насилство.

Посебно значајно во овој дел на студијата е поглавјето во кое се разработени и презентирани мерките за заштита на жртвите на семејно насилство, почнувајќи од нивната природа и содржина, видовите, кога и каква заштита нудат тие - до нивната примена во практиката. Овде би ги спомнале само видовите на заштита кои надлежните институции (формалниот систем на заштита) и невладиниот сектор (неформалниот систем на заштита) можат да ги преземат, а тие се следните: обезбедува нужно сместување за лицето жртва на насилство, кое може да трае најмалку 6 месеци, со можност за продолжување за уште 6 месеци; обезбедува соодветна здравствена заштита; обезбедува соодветна психо – социјална интервенција и третман; ги упатува во соодветно советувањето; доколку во семејството има дете кое е на редовно школување, помага за продолжување на редовното образование; го известува органот за прогон; дава секаков вид на помош и правно застапување; покренува постапка пред надлежниот суд; по потреба поднесува барање до судот за изречување на привремена мерка за заштита; и презема други мерки за кои ќе оцени дека се неопходни за решавање на проблемот.

Истражувачките резултати за формалниот систем на заштита, односно за мерките за заштита преземени од Центрите за социјална работа се следни: во периодот од јуни 2005 – јуни 2006 година вкупно биле пријавени 839 случаи на семејно насилство. Од вкупно пријавените 839 случаи на семејно насилство, утврдени се 1440 поединечни облици на насилство (физичко, психичко, сексуално и работно искористување; најзастапено е физичкото насилство; најчести жртви на семејно насилство се жени; најчесто, насилството го пријавуваат самите жртви. Што се однесува, пак, до обемот/ степенот на пружената заштита, авторите утврдиле позитивна практика од страна на центрите за социјална работа, односно на сите 839 жртви на насилство им била пружена заштита – според оценката за видот и потребата за заштита. Од вкупно 839 пријавени случаи во центрите за социјална работа, полицијата била известена и пружила заштита на 405 жртви, а постапка пред надлежен суд била покрената, односно заштита од страна на судот била пружена во 59 случаи.

Паралелно со воспоставениот формален систем на заштита на жртвите на семејно насилство, организациите од граѓанскиот сектор, особено ЕСЕ, се мошне активни во пружањето помош на жртвите на семејно насилство во рамките на неформалниот систем на заштита. Најзастапени форми на пружање заштита се бесплатната правна помош и психолошката поддршка.

Во поглавјето “Правни системи за заштита” авторите на студијата најпрвин го нагласуваат фактот, дека казненоправна заштита на жртвите на семејното насилство во нашата држава беше воведена во март 2004 година, кога беа направени измени во Кривичниот законик на РМ. Главна карактеристика на овој систем е построгата казнена политика во однос на семејното насилство, која се манифестира во пропишаните построги казни за кривичните дела сторени при вршење на семејно насилство, и гонењето на овие кривични дела по службена должност. Се нагласува дека семејното насилство во Кривичниот законик не е предвидено како ЕДНО посебно кривично дело, туку се санкционира преку инкриминирање на неговите поединечни облици под постоечките кривични дела, односно: физичкото насилство се санкционира со кривични дела против животот и телото; психичкото насилство се санкционира со кривични дела против слободата и правата на човекот; и, сексуалното насилство се санкционира со кривични дела против половата слобода и половиот морал. Авторите на студијата констатираат, а врз основа на анализираниите податоци, дека семејното насилство повеќе се пријавува во рамките на казненоправниот систем на заштита (споредено со граѓанскоправниот систем). Во прилог на ова констатација авторите ги наведуваат податоците добиени од полицијата за кривични дела, прекршоци и поплаки во врска со семејно насилство, чиј број во 2005 год. изнесувал 5167, односно 3873 во 2006 година. Инаку, од поднесените 215 кривични пријави од страна на полицијата во текот на 2005 година, 187 се однесувале на кривичните дела против животот и телото (87 % физичко насилство), 22 за кривичните дела против слободите и правата на човекот (10,2% психолошко насилство), и 6 кривични пријави за сторители на кривични дела против половата слобода и половиот морал. Авторите ја нагласуваат големата застапеност на кривичните дела против животот и телото, кои се повторуваат и во 2006 год. Инаку, најзастапени облици на насилство, според податоците на МВР, ОЈО и Основен суд се: телесна повреда, тешка телесна повреда и загрозување на сигурноста.

Во делот од студијата посветен на граѓанскоправниот систем на заштита, односно на привремените мерки за заштита на жртвите на семејно насилство, авторите го нагласуваат следното: “Привремените мерки за заштита треба да се главниот механизам којшто ќе ги заштити жртвите. Нивното значење е во тоа да му се укаже на насилникот или на потенцијалните насилници дека тоа што го прават е незаконски и се казнува. “ (Сузана Велковска, раководителка на одделение во Министерството за труд и социјална политика, документарен филм “Живот во сенка”, ЕСЕ, 2007). Меѓутоа, и покрај ваквата карактеристика на природата на привремените мерки, авторите констатираат дека степе-

нот на користење на овие мерки е исклучително низок, а освен тоа и кога биле изрекувани евидентно било нивното несистематско, а со тоа и несоодветно следење на нивното извршување.

Во освртот на сознанијата за институционалниот одговор на семејното насилство, авторите констатираат дека, и покрај систематските и континуирани напори и заложби за унапредување на состојбите во сферата на семејното насилство, во иднина ќе мораме да се соочиме со повеќе сериозни предизвици во борбата со ова општествено зло.

Во третиот дел од книгата презентирани се заклучоците и препораките на авторите на студијата, од кои ќе спомнеме само некои, како посебно значајни за креирањето на политиката на семејно насилство.

ЗАКЛУЧОЦИ:

- Постои високо ниво на прифатеност на вредностите кои го зголемуваат ризикот за семејно насилство;
- Нивото на пријавување на семејното насилство на полицијата е ниско;
- Ниско ниво на обраќање до центрите за социјална работа;
- Неафирмираност на невладините организации;
- Недоволно пријавување на семејното насилство од страна на медицинскиот персонал;
- Граѓаните не се доволно запознаени со инкриминирањето на семејното насилство;
- Непотполна законска и подзаконска регулираност на семејното насилство;
- Несоодветно постапување на професионалните структури во случаите на семејно насилство;
- Непреземање на континуирани превентивни активности.

ПРЕПОРАКИТЕ, кои се дадени на самиот крај на книгата, се базираат врз истражувачките сознанија сублимирани во претходно презентирани заклучоци.

И сосем за крај, ќе издвоиме дел од рецензијата за книгата од проф. д-р. Љупчо Арнаудовски во која се вели “... Сознанијата до кои дошле авторите на студијата им создаваат обврска за натамошно формално – правно доизградување на овој систем и развивање на методологија на делување и работа на секој што е вклучен во овој систем: подрачјето на репресивното реагирање, на судот, јавното обвинителство и полицијата, од една страна, и центрите за социјална работа кои постапуваат во рамките на социјално дело со луѓе што се наоѓаат во нужда...”

На ова сепак би додале, дека објавувањето на: книгата “Живот во сенка” претставува драгоцен придонес во борбата против семејното насилство во нашата држава, и дека ќе го побуди интересот и на пошироката општествена јавност.